

BORIS GOLEC*

Nedokončani proces karniolizacije

IZVLEČEK

V procesu oblikovanja modernega naroda so se Slovenci srečali s težavo, kakršna pri evropskih narodih ni bila osamljena – z dvojnim poimenovanjem za isto ljudstvo in njegov jezik: Slovenci – Kranjci in slovenski – kranjski jezik. Več indicev kaže, da Kranjec že v 16. stoletju ni bilo samo ime za prebivalce Kranjske, ampak tudi etnonim. V protestantski dobi je že presegel kranjske deželne meje in se po položaju izenačil z etnonimom Slovenec. Slovenci na Kranjskem so se istovetili (le še) s poimenovanjem Kranjci, zunaj Kranjske pa so se, različno od pokrajine do pokrajine, samonaslavljali bodisi kot Slovenci bodisi kot Kranjci, ponekod alternativno z obema oznakama. S časovnim zamikom se je kot zamenjava za slovenski jezik uveljavil še lingvonim kranjski jezik. Na vprašanje, ali je imenska karniolizacija v procesu etnogeneze Slovencev delovala dezintegrativno, je mogoče odgovoriti tako pritrdilno kakor nikalno.

KLJUČNE BESEDE

karniolizacija, etnonimi, lingvonimi, Kranjska, Kranjci, Slovenci, slovenski/kranjski jezik

ABSTRACT

A TEMPORARY PROCESS OF CARNIOLIZATION

In the process of developing into a modern nation, the Slovenes were confronted with a problem that indeed plagued many European peoples: a dual designation for a single people and its language: the ethnonyms *Slovenci* and *Kranjci* ('Slovenes' and 'Carniolans') and the linguonyms *slovenski* and *kranjski* ('Slovene' and 'Carniolan'). There are several indications that, as early as the sixteenth century, the term 'Carniolan' served not only as the designation for the inhabitants of Carniola but also an ethnonym. During the Protestant period, it already spread beyond the Carniolan provincial borders and came on a par with the ethnonym 'Slovene'. The Slovenes in Carniola (thenceforth only) self-identified with the designation 'Carniolans', whereas outside its borders, they variably, from one province to another, identified themselves either as Slovenes or Carniolans, sometimes alternating between the two designations. Later on, the linguonym 'Carniolan' also established itself to replace the linguonym 'Slovene'. The question whether the nominal Carniolization during the ethnogenesis of the Slovenes had a disintegrating effect, may be answered both affirmatively and negatively.

KEY WORDS

Carniolization, ethnonyms, linguonyms, Carniola, Carniolans, Slovenes, Slovene/Carniolan language

* prof. dr., znanstveni svetnik, ZRC SAZU, Zgodovinski inštitut Milka Kosa, Ljubljana, Slovenija, boris.golec@zrc-sazu.si,
ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-0367-0141>

V desetletjih od konca 18. stoletja, ko se je po Evropi prebujala kolektivna narodna zavest, je na Slovenskem njene zgodnje buditelje kot eno najbolj perečih zaposlovalo vprašanje o enotnem poimenovanju ljudstva in jezika. Dihotomija splošno razširjene rabe terminov Slovenci – Kranjci in slovenski – kranjski je pri oblikovanju modernega naroda pomenila oviro, s kakršno se sicer niso srečevali samo Slovenci.¹ Načrtno opuščanje kranjskega lingvonima in etnonima ter njuno zamenjevanje s slovenskim v slovnica, knjižnih delih in prvih domoljubnih budnicah je zaznamovalo začetek procesa poenotenja, ki se je v glavnem končal z uradnim priznanjem slovenskega jezika in imena leta 1849, neposredno po nastanku prvega narodnega programa med pomladjo narodov. Hkrati je bilo treba Slovence po imenu jasno razmejiti od drugih Slovanov, kar so v prvi polovici 19. stoletja rešili s prevzemom čeških terminov Slovan in slovanski.²

Razmerje kranjsko – slovensko in Kranjci – Slovenci je do nedavnega precej bolj kakor slovenske zgodovinarje zanimalo in zaposlovalo sloveniste.³ Zgodovinarji so v glavnem le mimogrede omenjali, da se je kranjsko ime pojavljalo tudi zunaj Kranjske, ne da bi ugotovitve problematizirali.⁴ Ob strani je ostajalo vprašanje geneze, razširjenosti in vsebine lingvonima kranjski in etnonima Kranjec v stoletjih pred začetkom načrtnega dela za uveljavitev enotnega imena jezika in ljudstva.

Pojav oziroma proces, ki sem ga poimenoval karniolizacija,⁵ je mogoče in ga je nujno treba preučevati na različnih ravneh – od poimenovanj za knjižni jezik v tiskanih delih, prek opredelitve jezikov in ljudstev pri sodobnih piscih (jezikoslovcih, topografih, zgodovinarjih, domoznan- cih), nadalje prek (samo)identifikacij posameznikov do poimenovanj prebivalstva in posameznih vernakularjev v različnih okoliščinah. Doslej je

bilo zelo malo pozornosti posvečene pojavljanju kranjskega imena v »nevtralnih« virih, v katerih imajo lingvonimi in etnonimi izključno praktično funkcijo: etnonimi na primer kot predmet (samo) identifikacije oseb, zlasti izobražencev, lingvonimi pa v situacijah, ko sporočajo, v katerem jeziku je bilo nekaj povedano ali zapisano, katere jezike določena oseba obvlada oziroma jih je ne obvlada, kateri jezik je na določenem območju potreben za sporazumevanje, pridiganje ipd.

Glede na to, da sem pojavljanje kranjskega imena in njegovo vsebino natančno obravnaval v monografiji *Kolektivne identitete skozi prizmo zgodovine dolgega trajanja* (2022),⁶ bom v pričujočem prispevku podal le glavne značilnosti procesa karniolizacije, v nadaljevanju pa namenil pozornost etiologiji, tj. razlogom za sam pojav, in kratko predstavil nekaj razmišljanj o posledicah nedokončane karniolizacije.

V omenjeni obravnavi sem skušal odgovoriti na tri ključna vprašanja. Prvo je sam potek procesa imenske karniolizacije, vključno z razlogi za uveljavitev in širjenje kranjskega imena. Drugo, izhajajoče iz prvega, je vprašanje, zakaj karniolizacija ni zajela imena celotnega ljudstva in jezika, zlasti ob dejstvu, da se je ime vodilne in edine skoraj povsem slovenske dežele pred začetkom narodne prebuje že močno zasidralo tudi zunaj kranjskega prostora. In tretje, ali je proces imenske karniolizacije v procesu etnogeneze modernih Slovencev deloval dezintegrativno.

Dihotomijo slovensko – kranjsko je v literaturi prvi kratko orisal Jernej Kopitar leta 1808 v svoji znanstveni slovnici slovenskega jezika. Kopitar govori o Slovencih kot o Vindih, ki živijo na Kranjskem, Koroškem, Štajerskem in v Furlaniji. Vendar v opombi pojasnjuje, da to ime ni povsem pravilno, kajti »samo štajerskim in koroškim Slovanom pravijo Vindi (*Windén*), zato se tudi sami imenujejo Slovenci (*Slovénzi*)«, na Kranjskem, kjer je vsa dežela poseljena s Slovani, pa je že, »odkar ljudje pomnijo«, »v veljavi izključno posebno ime (*Special=Nahme*) Kranjci (*Krainer, Krajnzi*)«. ⁷

1 Podobne težave so imeli Ukrajinci, Romuni, Srbi, Albanci in drugi. Grki so jih v prvi polovici 19. stoletja rešili s prevzemom svojega antičnega imena (Kaplanis, *Antique Names*).

2 O procesu »nacionalizacije« Slovencev prim. Kosi, *Kako je nastal slovenski narod*.

3 Rotar, Viri Trubarjevega poimenovanja; Orel, *Kranjski jezik*; Müller, *Kranjstvo in slovenstvo*; Ahačič, *Zgodovina misli*, str. 25–27.

4 Npr. Vrhovnik, *Nekaj o slovenskih pridigah*, str. 35; Kalc, *Prispevek za zgodovino*, str. 76, 77.

5 Vprašanje sem najprej problemsko izpostavil na simpoziju o razvoju kolektivnih identitet leta 2019, nato pa natančno obravnaval v razpravi, objavljeni leta 2022 (Golec, *Karniolizacija – stranpot*). Medtem je izraz že leta 2019 povzel in nadgradil Vanja Kočevar v obsežni razpravi o slovenski zgodnjenovovski etnični identiteti (Kočevar, *Ali je slovenska etnična identiteta* (2. del), str. 401–411).

6 Golec, *Karniolizacija – stranpot*.

7 Kopitar, *Grammatik der Slavischen Sprache*, str. VI. – Janez Rotar (1988) je na podlagi nabora naslovov slovenskih knjižnih del z vsebovanimi lingvonimi in etnonimi Kopitarju oporekal s trditvijo, da »so se ravno Kranjci imenovali tako Windische kot Slovenci«. Pri tem se je skliceval na Linhartov zapis o etnonimih in lingvonimih (1791) (Rotar, Viri Trubarjevega poimenovanja, str. 351–352). Vendar pa je treba za pravilno razumevanje Linhartovih trditev upoštevati kontekst; Linhart je namreč izpostavljal skupne imenovalce in zanemarjal razlike (Linhart, *Versuch einer Geschichte*, str. 203; Golec, *Karniolizacija – stranpot*, str. 150–151).

Preciznejši od Kopitarja je bil pred njim Jurij Japelj v dveh neobjavljenih rokopisih, od katerih je prvi, odkrit zelo pozno, datiran z letnico 1773,⁸ drugi pa je iz leta 1807. Japelj v obeh potrjuje in še podkrepi poznejšo Kopitarjevo geografsko pogojeno dvojnost imena ljudstva in jezika, pri čemer razkrije pomembno dejstvo, da se etnonim *Kranjci* in lingvonim *kranjski* nista omejevala samo na deželo Kranjsko, ampak sta pokrivala še Goriško in (Avstrijsko) Primorje oziroma njun velik del.⁹

Kranjsko ime je imelo trdno oporo v dejstvu, da je bila Kranjska med zgodovinskimi deželami poleg male Goriške edina etnično-jezikovno skoraj v celoti slovenska. Ko sta se iz deželnega imena izoblikovala etnonim in lingvonim, Kranjec pa ni bila več samo geografska oziroma politična oznaka, je proces karniolizacije zajel tudi druga območja. Pri tem širjenje na sosednje dežele ni bilo plod načrtnega dela, ampak bolj ali manj spontan proces. Pojavljanje na nekranjskih območjih je pglavni pokazatelj, kdaj leksem Kranjec ni bil več vezan na politični okvir dežele, ampak je šlo za etnonim v polnem pomenu besede, navzočnost leksema kranjski zunaj meja Kranjske pa pove, da je postal samostojen lingvonim in da ne gre (več) zgolj za označevalca določenega vernakularja.¹⁰

»Nevtralni« viri – nejezikoslovni in neknjižni – pričajo o tem, da sta kranjski lingvonim in etnonim v 18. stoletju močno prevladovala na Kranjskem, kjer je slovensko ime iz tovrstnih virov domala izginilo. Zunaj Kranjske sta izpričana zlasti na Goriškem in Tržaškem, sporadično pa sta se pojavljala še v južnem in zahodnem delu slovenske Štajerske – povsod najprej etnonim in šele pozneje tudi lingvonim, ta po dosedanjih

ugotovitvah najbolj zgodaj na Goriškem konec 17. stoletja.¹¹

Splošna raba termina kranjski za slovenski jezik, kot smo ji priča v drugi polovici 18. in v prvi polovici 19. stoletja zlasti na Kranjskem, ter z njo povezana geografsko pogojena dihotomija kranjsko – slovensko in Kranjec – Slovenec, sodeč po pojavnosti kranjskega imena v virih nista mogli biti konstantni skozi celoten zgodnji novi vek, ampak sta se med 16. in 18. stoletjem močno okrepili.¹² Na Kranjskem je bila zasidranost kranjskega imena v Kopitarjevi dobi precej podobna tisti v Valvasorjevem času dobrih sto let prej, konec 17. stoletja. Pred tem pa viri pričajo o večji diferenciranosti oziroma močnejši alternativni rabi kranjskega in slovenskega poimenovanja. Glede na govorico virov se je na Kranjskem prej kakor lingvonim kranjski utrdil etnonim Kranjec. V osrednji slovenski deželi najverjetneje že v Trubarjevem času ni imel prave konkurence v Slovincu, zato tudi tako pogosta skupna raba obeh oznak v protestantskih tiskih – Kranjci in Slovenci.¹³ Označevalec Kranjci za prebivalstvo kot tako se v virih sicer pojavi pozno, kakor tudi pred 16. stoletjem ne srečamo pojma kranjski jezik. Pomenljivo je, da vsi od prve polovice 15. stoletja dokumentirani toponimi na Kočevskem vsebujejo oznako slovenski – z nemško ustreznico windisch –, nasprotno pa so Kočevjarji v moderni dobi o svojih slovenskih sosedih govorili kot o Kranjcih, ki govorijo kranjsko.¹⁴

Premik od slovenskega h kranjskemu se je moral zgoditi nekje na prehodu iz srednjega v novi vek. Trubar je sredi 16. stoletja že čutil potrebo, da poleg Slovencev nagovarja tudi Kranjce, ker se slovenski prebivalci Kranjske očitno niso več (dovolj) prepoznavali v slovenskem etnonimu, ampak je tega nadomestil etnonim Kranjci. Zakaj bi oče slovenske knjige sicer posebej izpostavljal (samo) Kranjce? Ni jih imenoval zato, ker bi hotel pojasniti, katere Slovence ima za »najbolj prave« (v tem času so slovenski etnonim zase uporabljali tudi še kajkavci, Trubarjevi Bezjaki), oznaka kranjski jezik pa je bila pri Trubarju, kot pravi J. Rotar, v odnosu do slovenskega jezika v pojasnjevalnem, ne v izenačevalnem odnosu.¹⁵

V stoletnem časovnem razponu pred Trubarjevim nastopom, med sredo 15. in sredo 16. stoletja, zaznamo pomenljiv premik tudi pri pojmovanju geografskega prostora na zahodni slovenski

8 Besedilo v francoščini je v naslovu sicer datirano z letnico 1773, vendar letnica 1784 v samem besedilu priča o poznejšem dokončanju. V Sankt Peterburgu odkriti rokopis je leta 2004 objavil njegov odkritelj, estonsko-ruski slavist Aleksander Dimitrijevič Duličenko (Duličenko, Neznani rokopis). Na pomen rokopisa za našo problematiko je leta 2010 opozoril Jakob Müller (Müller, Kranjstvo in slovenstvo).

9 Müller, Kranjstvo in slovenstvo, str. 102–104.

10 Kadar se oznaka Kranjec (*Krainer*, *Carniolus*) nanaša na prebivalca oziroma skupino prebivalcev dežele Kranjske, iz »nevtralnih« virov ni mogoče z gotovostjo razbrati, ali je mišljena kot ime za prebivalca Kranjske ali pa ima funkcijo etnonima. Na etnonim je mogoče sklepati kvečjemu iz konteksta, ko se Kranjec (*Carniolus*, *Krainer*) omenja v družbi drugih pokrajinskih in/ali etničnih oznak za prebivalce Kranjske (Kočevjar, Hrvat, Istran). Podobno velja za termin kranjski jezik, kadar in dokler se ta nanaša samo na slovenščino, ki je bila v rabi na Kranjskem (od narečij do knjižnega jezika). Šele njegovo pojavljanje zunaj deželnih meja je lahko zanesljiv pokazatelj, da gre za (naddeželni) lingvonim.

11 Golec, Karniolizacija – stranpot, str. 153, 183–185.

12 Prav tam, str. 154–158.

13 Prav tam, str. 154, 159–160. Prim. Rotar, *Trubar in Južni Slovani*, str. 180–184 in 206.

14 Prav tam, str. 169.

15 Rotar, Toponimika in etnika, str. 165.

etnično-jezikovni meji. V letih 1458 in 1459 so beneški viri Gorico postavljali v »Sklavonijo« (in *Sclavonia*), ker se tam govori »slovensko« (*lingua sclavonica*),¹⁶ slabih sto let pozneje, 1548, pa naj bi bili Goriška in Gradiška »ter drugi kopenski in obmorski kraji« – tj. habsburško ozemlje, ki so si ga lastili Benečani – (neformalno) zajeti v imenu Kranjska (*sotto nome di Carniola*), če sodimo po besedah beneškega ambasadorja.¹⁷ Za zdaj je to edini znani decidirani in vsebinsko utemeljeni primer rabe kranjskega imena tudi za nekranjska ozemlja, ne le kot oznake za tamkajšnje prebivalce ali jezik. Priča smo torej teritorializaciji etnonima¹⁸ zahodno od Kranjske, najbrž sicer rabljenega bolj priložnostno kakor splošno, saj ni o tem pojavu znan noben drug zapis. Podobno so bili v tem času (1536–1551) na Kranjsko (*Carniola*) postavljeni posamezni študenti iz južnega dela slovenske Štajerske, izpričani v dunajskih univerzitetnih matrikah, poleg teh pa jih nekaj (prvega 1544) najdemo opredeljenih kot Kranjci (*Carniolus*). S takšno oznako jim kmalu (od 1561) sledijo posamezniki z Goriškega in Tolminskega.¹⁹ Po 16. stoletju je umeščanje nekranjskih krajev na Kranjsko le izjema,²⁰ označevanje oseb za Kranjce pa se je, kot bomo videli, močno intenziviralo.

Na rabo kranjskega imena za prebivalce zunaj Kranjske naletimo nemara že v žolnirski pesmi *Ain newes lied von den kraynnerischen bauern* iz leta 1515, znani po najzgodnejših tiskanih slovenskih besedah. Govori namreč o kranjskih kmetih, čeprav obravnava boj s puntarji pri štajerskem Celju.²¹ Tako pri dunajskih študentih kot pri kmečkih upornikih je, kar zadeva oznako Kranjec/kranjski, na mestu previdnost. Ni izključe-

no, da je šlo pri njihovem kranjskem imenu samo za imenovalca, namenjenega zunanji rabi, tj. za identificiranje s Kranjsko in Kranjci zaradi določnejšega, nedvoumnega razlikovanja, za ljudi iz katerega dela slovenskega/slovanskega (*windisch*, *Sclavo*) prostora gre. To je bilo tem pomembneje in toliko bolj potrebno zunaj slovenskega prostora, konkretno pri študentih na Dunaju. Tudi letak z omenjeno žolnirsko pesmijo so natisnili drugje in ga namenili širšemu nemško govorečemu oziroma nemščino razumevajočemu prostoru, zato bi bila oznaka kmetov kot *windische* morda premalo določna.

Medtem ko je bil etnonim Kranjci na Kranjskem močno zakoreninjen že ob pojavu slovenske protestantske književnosti sredi 16. stoletja, je lingvonim kranjski v deželi povsem prevladal nad slovenskim šele v 17. oziroma v prvi polovici 18. stoletja. V protestantski dobi so ga rabili samo v tiskih in skoraj vedno le za določnejše označevanje kranjske različice slovenščine, v 17. stoletju pa je doživel močan vzpon tako v tisku kot v »nevturalnih« virih, kjer poimenovanju jezika ni bila namenjena posebna pozornost. Slednji so najzanesljivejši pokazatelj dejanske rabe lingvonimov, pri čemer gre kot indikativen vir izpostaviti letopis ljubljanskega jezuitskega kolegija iz obdobja 1596–1691, ki priča o izrazitem premiku od slovenskega h kranjskemu z radikalnim preobratom po sredi 17. stoletja.²² V 18. stoletju so govoreno slovenščino vsi družbeni sloji na Kranjskem imenovali kranjski jezik in le težko bomo našli pričevanja o poimenovanju domačega oziroma deželnega jezika kot slovenskega, razen v tiskanih delih. Ta so v naslovu pogosto nosila dvojno ime, ker so nagovarjala širši prostor skupnega jezika.²³

Zavest o enem, skupnem jeziku se je namreč ohranjala, o čemer nazorno govori zlasti pričevanje papeževega najemniškega vojaka, Kranjčana Matije N., sredi 17. stoletja.²⁴ Mogoče jo je razbrati tudi pri Valvasorju, kljub strogo deželnemu konceptu njegove *Slave vojvodine Kranjske* (1689).²⁵ Posebej izrazito se nato pokaže v drugi polovici 18. stoletja v odklanjanju Pohlinoevega odmika od knjižne tradicije in njegove koncepcije kranjščine. Tako je tudi Pohlina sam kranjski označevalec za jezik slednjič zamenjal s slovenskim.²⁶

16 Leta 1458 je neki Matej iz San Vite o geografski pripadnosti Gorice izpovedal, da ne ve, kam spada: *Alemanie vel Sclavonie (!) aut Italie*, naslednje leto pa je beneški oziroma furlanski kastelan Odorico Savorgnano trdil, da leži in *Sclavonia*, ker vsi govorijo *lingua sclavonica* (Pavlin, *Goriška – od zadnjih goriških grofov*, str. 115–116). Ob poizvedovanju beneške vlade leta 1459 sta se dva odgovora vprašanih glasila, da Gorica leži in *Sclavonia* (Kos, *Urbarji Slovenskega Primorja*, str. 100; prim. Pavlin, *Goriška – od zadnjih goriških grofov*, str. 115).

17 »... e sotto nome di Carniola ora s'intendono anche tutti quei luoghi, che sua maestà possiede confini a quelli di vostra serenità, come il contado di Gorizia, Gradisca, ed altri, così marittimi, come terrestri« (Alberi, *Relazioni degli ambasciatori*, str. 377).

18 O pojavu teritorializacije prim. Fuerst-Bjeliš, *Territorialisation and deterritorialisation*, str. 45–53.

19 Golec, *Karniolizacija – stranpot*, str. 173–175.

20 Leta 1615 v slovanskem hospicu v Rimu najdemo Celjana »iz Kranjske«: *Bastian da Cornolia de Zille* (Črnčič, *Prilozi k razpravi*, str. 103). Za ta podatek in veliko drugih koristnih nasvetov se iskreno zahvaljujem kolegu Vanji Kočevarju.

21 Grdina, *Pripadnosti in identitete*, str. 17; Kočevar, *Ali je slovenska* (2. del), str. 403–404.

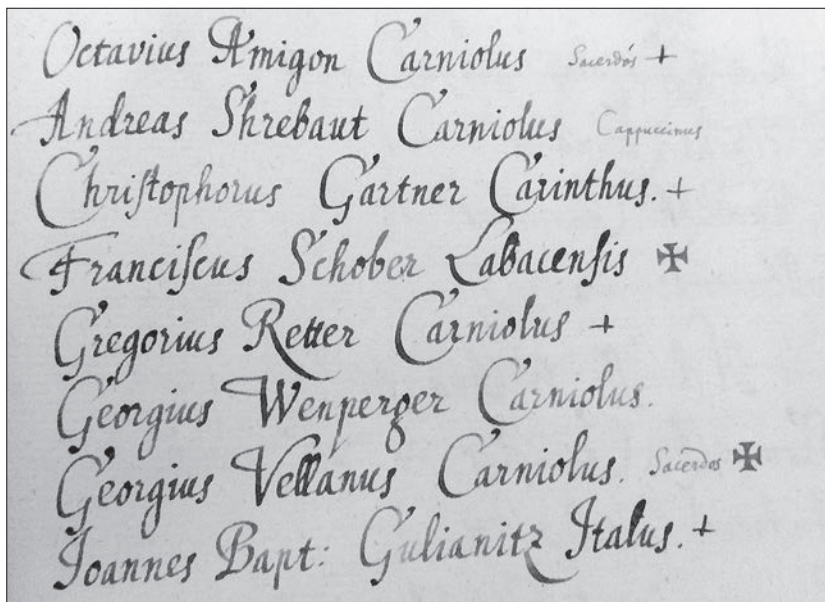
22 Golec, *Karniolizacija – stranpot*, str. 158–168. Prim. nabor naslovov tiskanih del v: Rotar, *Viri Trubarjevega poimenovanja*, str. 344–346.

23 Golec, *Karniolizacija – stranpot*, str. 168.

24 Črnčič, *Prilozi k razpravi*, str. 137. O Matiji iz Kranja gl. prispevek Vanje Kočevarja v tej številki *Kronike*.

25 Golec, *Karniolizacija – stranpot*, str. 156–158.

26 Prav tam, str. 162.

Izsek iz kongregacijske knjige Marije Vnebovzete z navedbami regionalne pripadnosti članov leta 1611 (SI AS 1073, Zbirka rokopisov, II/51r, pag. 73).

Da Kranjec na Kranjskem že dolgo pred Valvasorjem ni bil več samo pokrajinska oziroma deželna identifikacija, ampak etnično-jezikovna kategorija, jasno izpričuje knjiga članov ljubljanske kongregacije Marije Vnebovzete iz obdobja 1605–1782, v katero so vstopili skoraj vsi dijaki zadnjih dveh letnikov jezuitske gimnazije. Že v zgodnjem 17. stoletju namreč razlikuje med Kranjci, Kočevarji in Istrani, četudi so pripadniki vseh treh kategorij (razen morda dela t. i. Istranov) prihajali s Kranjskega.²⁷ Valvasor pozneje (1689) govori o »pravih«²⁸ Kranjcih, ki za razliko od drugih prebivalcev Kranjske (Istranov, Kočevarjev, Čičev, Uskokov ali Vlahov idr.) govorijo tudi »pravi kranjski jezik«.²⁸

Za spremljanje Nekranjcev, ki so se opredelili kot Kranjci, so referenčni »nevtralni«²⁹ viri, zlasti evidence študentov, dijakov in klerikov, še posebej kadar pokrivajo daljši, tudi večstoletni časovni razpon. Ker je šlo za samooznake, ustrezajo tudi konstruktivističnim definicijam etnične skupnosti.²⁹ Etnonim Kranjec od srede 16. stoletja srečujemo pri posameznih študentih na Dunaju, ki so bili doma iz južnega dela slovenske Štajerske in s (širšega) Goriškega, pozneje pa tudi pri študentih z istih območij, ki so študirali v Gradcu in Celovcu, ter pri klerikih, posvečenih v furlanskem Vidmu, sedežu Oglejskega patriarhata, in po njegovi ukinitvi v Gorici.³⁰ Sodeč po intenzivnosti pojavljanja je v 17. in 18. stoletju v prevzemanju kranjske identitete prednjačil današnji primorski, zlasti severnoprimorski prostor pred

južnim delom slovenske Štajerske. Tam zaznamo severno mejo pojavitev etnonima pri geografski ločnici – Vitanjski razvodnici. Onstran nje, v Podravju, o navzočnosti kranjskega etnonima in lingvonima ni nobenih dokazov, kakor tudi ne na Koroškem. Povedano se ujema z Japljevima poročiloma s konca 18. in začetka 19. stoletja. Kranjski lingvonim so na slovenskem severu po potrebi uporabljali le kot pojasnjevalno oznako pri komunikaciji navzven. Tako je Mariborčan, jezuitski kandidat z nemško materinščino, leta 1692 na Dunaju navedel, da obvlada tudi kranjščino (*carniolicam*),³¹ ker je bila takšna oznaka v cesarski prestolnici veliko razumljivejša oziroma določnejša od oznake *windisch* ali *sclavonica*; v domačem Mariboru mu ne bi prišlo na misel, da bi jezik imenoval drugače kot slovenski.³² V Celovcu tiskana jezikovna priročnika – nemški prevod Bohoričeve slovnice (1758) in Gutsmanov pravopisni priročnik (1770–1777) – pa v naslovu vsebujeta dvojni lingvonim – *windisch* in *kraingerisch*,³³ kar je zlahka tudi odraz splošno uveljavljene slovensko-kranjske imenske dihotomije.

Kranjsko ime in identiteta sta se torej veliko bolj prišla v zahodnih slovenskih pokrajinah.

31 Höfler, Iz neke jezuitske anketne knjige, str. 108.

32 V istem viru je jezuitski kandidat iz Ljutomera pol stoletja prej, leta 1648, med živimi jeziki, ki jih je obvladal, na prvem mestu navedel hrvaščino (Höfler, Iz neke jezuitske anketne knjige, str. 108), kar je bilo prav tako namenjeno določnemu razumevanju, slovenščine pa sploh ne. Vzhodni Prleki so svoj jezik sicer res imenovali hrvaški v 18. stoletju, a nikakor ne že sredi 17. stoletja, ko ga tako niso označevali niti še njihovi kajkavski sosedi, ki so tedaj še govorili »slovensko«, za razliko od 18. stoletja, ko se je za kajkavščino povsem uveljavila oznaka »horvatski«³³ (prim. Golec, *Nedokončana kroatizacija*, str. 58–59 in 124).

33 Golec, *Karniolizacija* – stranpot, str. 185.

27 Prav tam, str. 155–156.

28 Prav tam, str. 154–155.

29 Prim. Hobsbawm, *Nations and Nationalism*, str. 8; Kosi in Stergar, *Kdaj so nastali*, str. 465.

30 Golec, *Karniolizacija* – stranpot, str. 171–181.

Kraji izvora nekranjskih izobražencev, označenih kot Kranjci (1544–1806)
(avtor: Boris Golec; risba: Mateja Rihtaršič).

Razloge za to je treba iskati v političnih in zgodovinskih okoliščinah. Deželna identiteta prebivalstva je bila na zahodu glede na manjšo stabilnost političnih prostorov in njihovih meja šibkejša kakor na Štajerskem in Koroškem, v dveh starejših tvorbah od Kranjske. Oba, ime in identiteta, sta imela trdno oporo v dejstvu, da je bila Kranjska etnično-jezikovno edina skoraj v celoti slovenska dežela. Pri tem njuna širitev v nobenem pogledu ni imela političnih elementov ali konotacije, saj ni bilo nikakršnih motiviranih pretenzij s Kranjskega. Lahko so jo sicer podpirali kranjski duhovniki, ki so delovali v sosednjih deželah, a je šlo v osnovi za naraven proces z oporo v knjižnojezikovnih in kulturnozgodovinskih elementih.

Teže kot slediti karniolizaciji je na virih utemeljiti njeno etiologijo. Ta dopušča več interpretacij, pogosto le sklepanja, tudi na podlagi analogij. Močnejše istovetenje slovenskega življa s Kranjsko je bilo v tej deželi, sodeč po razpoložljivih virih, šele stvar zahajajočega srednjega veka oziroma 16. stoletja, torej obdobja, ko se je dežela z izoblikovanjem deželnih stanov politično konsolidirala, obramba pred Turki pa je njeno prebivalstvo tesneje povezala v »obrambno skupnost«. ³⁴ Nosilec kranjske zavesti je bilo v prvi

vrsti deželno plemstvo, institucionalno organizirano v deželnih stanovih in v 16. stoletju politično tako močno kot nikoli prej in pozneje. V tem času je kranjskim stanovom uspelo v deželni politično-upravni sistem v celoti integrirati tudi obe dotlej na Kranjsko ohlapno vezani grofiji na skrajnem jugovzhodu in jugozahodu dežele, Istrsko grofijo ter Grofijo v Marki in Metliki. ³⁵

Zavest, da (podeželsko) prebivalstvo Kranjske govori isti jezik – razen čakavskih Istranov, Uskokov in nekaj nemških kolonizacijskih drobcev (Kočevska, Sorško polje, Sorica) –, je v takih okoliščinah pospeševala transformacijo imena prebivalcev dežele – Kranjcev – v etnonim v pravem pomenu besede. V 16. stoletju se je namesto slovenskega začel uveljavljati tudi kranjski lingvonim, ki je v nekaj generacijah skoraj docela izpodrinil in zamenjal prejšnjega, slovenskega. Kot smo videli, je etnonim Kranjec še pred sredo stoletja presegel politični okvir Kranjske, kar se kaže v opredelitvah posameznih nekranjskih študentov na dunajski univerzi za Kranjce (*Car-*

grafski prostor prebivanja. Postala je prostor s čustveno vsebino. Dežela je postala domovina.« Simoniti, *Vojaška organizacija*, str. III.

³⁴ Vasko Simoniti je o udeležbi množic pri obrambi pred Turki zapisal: »S tem pa je dežela postala več kot le geo-

³⁵ Prim. Vilfan, *Pravna zgodovina*, str. 206–207; Nared, *Dežela – knez*, str. 274, 276–277; Kočevar, Ali je slovenska etnična identiteta (2. del), str. 402–403.

niolus). Obenem je pri študentih s Kranjskega vse bolj izginjalo označevanje s splošnejšo etnično oznako *S(c)lavus* v pomenu Slovenec. Ta se je nasprotno obdržala pri delu študentov iz drugih slovenskih dežel. V Gradcu in Celovcu jo je nato v prvi polovici 18. stoletja skoraj povsem zamenjal etnonim *Vindus*, ki se je nanašal izključno na Slovence (oznaka *S(c)lavus* je zdaj pripadala današnjim Slavoncem).³⁶

Za širitev kranjskega etnonima in lingvonima s Kranjskega proti zahodu, v današnji primorski prostor, je bilo poleg tamkajšnje šibke deželne identitete ugodnih še nekaj okoliščin: prvič, ozemeljska razpotegnjenost Kranjske daleč na zahod (do začetka 19. stoletja do meje mestnega teritorija Trsta, z eksklavo Devin pa vse do Tržaškega zaliva in Soče južno od Gorice) in njena prepletenost z ozemljem Goriške (eksklave oziroma enklave),³⁷ drugič narečna prepletenost (primorske in rovtarske narečne skupine) primorskega prostora s kranjskim,³⁸ tretjič, upravno-politična navezanost tega prostora na Ljubljano (skupen vicedom s podrejenimi deželnoknežjimi organi)³⁹ in ne nazadnje, čeprav v manjši meri, pri romanskih sosedih vzpostavljanje nedvoumne, ožje razlikovalnosti od širšega označevalca (*Sclavi*, *Schiavi*), kar pomeni, da je tudi italijanski prostor najpozneje v 18. stoletju kranjščino potrjeno percepiral kot posebno jezikovno entiteto.⁴⁰

Do podobnega razvoja, kot smo mu priča pri karniolizaciji nekranjskih krajev, je prišlo na današnjem severozahodnem Hrvaškem, v nekdanji (kajkavski) Slavoniji s središčem v Zagrebu, kjer se je ljudstvo zelo dolgo naslavljal s Slovenci oziroma Sloveni, svoj jezik pa imenovalo slovenski. S tektonskimi geopolitičnimi spremembami na Balkanu, zlasti po osmanski osvojitvi glavne Ogrskega kraljestva od leta 1526 dalje, je ta prostor zajel proces kroatizacije imena ljudstva in njegovega jezika. Ko se je politično središče ostankov šibke hrvaške države kot dela Ogrske premaknilo na sever, je v Slavoniji, t. i. *Slovenskem orsagu* – brez današnje Slavonije, ki so jo zasedli Osmani –, prevladalo najprej hrvaško politično ime ter se nato preneslo na ljudstvo (*Horvati*) in šele kakšno stoletje pozneje, nekako na prelomu iz 17. v 18. stoletje, tudi na jezik (*horvatski*), ki je sicer ostal kajkavski.⁴¹ Proces imenske in identite-

tne kroatizacije je pljusnil tudi v del vzhodnih pokrajin današnjega slovenskega prostora, zgodaj zlasti v Kostel in Belo krajino, a je bil v 18. stoletju ustavljen s (tesnejšo) navezavo Bele krajine, Kostela, Prlekije in Prekmurja na druga, nehrvaška cerkvena, izobraževalna in upravno-politična središča, pogojeno s terezijanskimi državnimi reformami.⁴² Tudi v tem je pri kroatizaciji mogoče videti vzporednico s karniolizacijo. Na slovenskih tleh sta se namreč obe ustavili, čeravno vsaka na drugačen način in ne sočasno, kranjsko in hrvaško ime pa sta nato kot etnonima in lingvonima v nekaj generacijah potonila v pozabo. Oba pojava – karniolizacija in kroatizacija, ki sta na Slovenskem nekaj časa (vsaj od prve polovice 17. stoletja) potekala sočasno⁴³ – sta bila torej prehodna, drugače kot kroatizacija kajkavskega prostora. Tako lahko tudi imensko in identitetno karniolizacijo – najsi bo na Kranjskem ali zunaj dežele – označimo z istim pridevnikom kakor kroatizacijo – kot nedokončano karniolizacijo.

Na vprašanje, ali je karniolizacija v procesu etnogeneze Slovencev delovala dezintegrativno, je mogoče odgovoriti tako pritrdilno kakor nikalno. Dvoimenskost zagotovo ni prispevala k večjemu občutku povezanosti prebivalstva, ki se je sicer dobro zavedalo svoje jezikovne in politično-upravne povezanosti (v okviru Cesarstva ter znotraj njega v okviru habsburških dednih dežel) ter se prepoznavalo (tudi) v slovenskem imenu, najsi ga je zase (še) uporabljalo ali ne. Je pa imelo prevzemanje kranjskega imena veliko bolj integrativno kakor dezintegrativno funkcijo na območjih zunaj Kranjske. Čeravno je imensko dihotomijo dodatno poglobljalo, je bilo viden odraz prekoračenja političnih meja in preseganja na kranjski politični prostor omejenega kranjstva. Kranjstvo, gledano v celoti, tako ni pomenilo odmika od (nastajajoče) skupne identitete in ga v slovenski etnogenezi ni mogoče označiti kot stranpot, saj se je v 19. stoletju zlahka steklo v skupno, glavno razvojno pot od etnije k narodu. Na tej poti so morali Kranjci opraviti proces, ki ni bil zahteven – imensko reslovenizacijo. Ta proces ima v slovenskem prostoru vzporednico eno

cev, je šlo pri kroatizaciji za proces etnične fuzije, za postopno in naravno inkorporacijo kajkavcev ter obmejnih Slovencev (Kostel, Bela krajina, Prekmurje) v hrvaško etnično skupnost. O kroatizaciji gl. zlasti Budak, *Hrvatska i Slavonija*, str. 209–215, 218 (bibliografija); Petrić, O Kranjcima i »Slovincima«, str. 36–46; Golec, *Nedokončana kroatizacija*, str. 97 in 124.

42 Golec, *Nedokončana kroatizacija*, zlasti str. 137–138.

43 Prodor hrvaškega etnonima in lingvonima v Beli krajini in Kostelu je bil deloma pogojen tudi s krepitvijo kranjskega imena in je pomenil njegovo zavračanje (Golec, *Nedokončana kroatizacija*, str. 48).

36 Golec, *Karniolizacija – stranpot*, str. 172 in 178–179.

37 *Slovenski zgodovinski atlas*, str. 112 in 118.

38 Logar, Rigler, *Karta slovenskih narečij*.

39 Žontar, *Notranjeavstrijska centralna oblastva*, str. 67.

40 Pelusi, *Lingue, nazioni e popoli*, str. 179. Prim. Kalc, *Pri spevek za zgodovino*, str. 76–77.

41 Medtem ko je bila karniolizacija proces spremembe etničnega imena dela ene etnične skupnosti – Sloven-

stoletje prej v imenski reslovenizaciji oziroma imenski dekroatizaciji prebivalstva vzhodnih obrobni pokrajin Bele krajine, Kostela, Prekmurja in Prlekije.⁴⁴

Dinamični proces karniolizacije med drugim potrjuje, kako zelo je za preučevanje in razumevanje etnogeneze in identitet nujna t. i. zgodovina dolgega trajanja in kako hitro postanemo ujetniki napačnih, nehistoričnih predstav, če se omejujemo na (pre)kratka obdobja, na pretekli razvoj pa sklepamo zgolj iz stanja v določenem času, denimo na začetku nacionalne prebuje Slovencev, ne da bi presojali s spreminjajočimi se merili posameznih konkretnih obdobj. Jerneju Kopitarju z začetka 19. stoletja ne gre zameriti nehistorične trditve, da je posebno ime Kranjci v veljavi na Kranjskem že, »odkar ljudje pomnijo«. ⁴⁵ Zato pa za moderno historično znanost nikakor ne more biti sprejemljiv argument, da si nalogo »lahko nekoliko olajšamo tako, da ne posegamo predaleč v zgodovino«. ⁴⁶

Kranjsko ime bi lahko torej v perspektivi zamenovalo slovenskega kot jasno razlikovalno, ki bi se nanašalo izključno na ozemlje modernega slovenskega naroda, torej brez kajkavskega prostora in brez rabe za poimenovanje širšega slovanskega, predvsem južnoslovanskega prostora. ⁴⁷ V tem primeru bi lahko termina *slovenski* in *Slovenec* polnopomensko zasedla funkcijo izvorno čeških označevalcev *slovanski* in *Slovan*, uveljavljenih v prvi polovici 19. stoletja. Končni rezultat procesa karniolizacije ni primerljiv z uspehi procesa kroatizacije pri kontinentalnih Hrvatih, ki so do 17. oziroma 18. stoletja sami sebe še imenovali Slovenci, svoj jezik pa slovenski. Drugače kot kroatizacija, ki je prehodno zajela tudi nekatere robne dele Kranjske in Štajerske ter Prekmurje kot del Ogrske, se je karniolizacija začela v etničnem jedru. Toda kranjsko ime v nasprotju s hrvaškim ni bilo dovolj politično kohezivno, da bi nazadnje lahko postalo splošno sprejeto etnično oziroma narodno ime. V avstrijskih dednih deželah so za tak razvoj pomenili preveliko oviro deželni partikularizmi. Kranjska je bila politično prešibka ter brez vsakršnih zgodovinskih argumentov in mehanizmov za strnitev vseh Slovencev okoli enega deželnega jedra ter za prevzem imena, vezanega na samo eno deželo, za narodno in splošno sprejeto jezikovno ime. Še več, Kranjci so morali v prvi polovici 19. stoletja narediti korak ali dva nazaj ter se vrniti k imenu Slovinci in slovenski,

ki sta bili edini razširjeni in prepoznavni na vsem slovenskem ozemlju, s tem pa tudi najbolj sprejemljivi kot ime modernega naroda.

Eden ključnih pogojev, da je bil tak razplet mogoč brez večjih težav, je povezan s praktičnostjo slovenskega označevalca. V prvi polovici 19. stoletja je bila etnično-jezikovna ločenost Slovencev in njim sorodnih sosedov na jugu in vzhodu že povsem jasna (če pustimo ob strani nenatančno razmejitve v Istri). Slovenskega imena, drugače kot še tja do 18. stoletja, kot svojega ni več pripoznaval noben del hrvaškega prostora. Uveljavilo se je v nemščini (*slowenisch*) in znanosti, Slovenci so pred letom 1848 že bili jasno prepoznaven etnografski pojem. Tudi če so si pridevniško obliko imena ljudstva in jezika ter žensko obliko etnonima delili s Slovaki (ob sicer različnem naglašanju), z njimi niso imeli skupne meje, Slovaki pa so bili prav tako širše že prepoznavni kot Slovaki (*Slováci*, nem. *Slowaken*). ⁴⁸ Nekdanje tujejezične skupne oznake *Windische*, *Venden*, *Sclavi* idr. za slovenski, slovaški, kajkavski in še kateri drug prostor, prebivalce in jezik so temu ustrezno izginjale iz splošne rabe in postajale arhaizmi oziroma historizmi. Označevalec slovenski je bil zdaj last enega samega naroda, jezika in prostora, s čimer je ugasnila potreba po razlikovalni rabi sicer močno zakoreninjenega kranjskega imena.

Iz današnje perspektive se zdi povsem razumljivo, da »nedominanten« politični prostor, kot je bila Kranjska, ki okoli sebe niti formalnopravno nikoli ni povezala (delov) drugih političnih prostorov, ni mogel dati imena celotnemu ljudstvu in njegovemu jeziku – drugače kot izhodiščna (srednjeveška) politična enota Hrvaška ali Češka (*Čechy*, *Böhmen*). Pri tem se kar samo vsiljuje vprašanje, ali je za uspeh takega procesa politično dovolj močno samo ime tistega prostora, s katerim je povezana vladarska krona, pa čeprav v fizični obliki izgubljena in pravno integrirana v drugo, kakršen je bil primer krone hrvaškega kraljestva.

In vendar bomo v Evropi tudi pri »nedominantnem«, »nepolitičnem« narodu našli primer, ko je ime ene politične enote dalo novo, zelo pozno ustvarjeno poimenovanje za ljudstvo in jezik. (Nastajajoča) ugrofinska etnija ob Baltiku, ki je prvo tiskano knjigo (Luthrov katekizem, 1535) dobila skoraj sočasno s Slovenci in katere pripadniki so se dolgo imenovali zgolj opisno, kot »ljudje podeželja« (*maarahvas*), se je od razsvetljenstva najprej v tiskanih delih in v 19. stoletju v vseh slojih prebivalstva začela po imenu istovetiti s pokrajino Estland, eno od dveh politično-upravnih enot carske Rusije (poleg Livonije), med kateri

44 Golec, *Nedokončana kroatizacija*, str. 68–71, 91, 116–120 in 135–136.

45 Kopitar, *Grammatik der Slavischen Sprache*, str. VI.

46 Kosi, Stergar, *Kdaj so nastali*, str. 466.

47 O rabi imena Slovenec gl. zlasti Müller, Raba imena.

48 Prim. Uličný, *Etnonymy Sklávoi*.

je bila razdeljena.⁴⁹ Ob več vzporednicah med Slovenci in Estonci je estonski model prenosa političnega pokrajinskega imena na moderni narod in jezik element, ki oba v marsičem podobna naroda povezuje le deloma, do ustavitve karniolizacije.

Naj si za konec dovolim še kratko osebno razmišljanje o posledicah (arbitrarne) izbire slovenskega imena namesto kranjskega – brez pogojnikov in špekulacij v slogu, kaj bi bilo, če bi bilo. Dejstvo je, da je z odpovedjo kranjskemu imenu kot narodnemu prišla do polne veljave predstava o kontinuiranem, brezkonkurenčnem slovenskem imenu, v slovenščini prvič dokumentiranem s Trubarjevimi »lubimi Slovenci« (1550).⁵⁰ Vsebine tega poimenovanja ni bilo treba nikomur posebej razlagati, tako kot današnji Hrvati ne postavljajo pod vprašaj sintagme »Zvonimir, kralj hrvatski« na skoraj pol tisočletja starejši Baščanski plošči. Po drugi strani pa je odpoved (političnemu) kranjstvu, ki ni razumljeno kot etnično oziroma narodno, ampak samo kot pokrajinsko, partikularno in celo moteče, Slovence potisnila v še večjo »zgodovinsko anonimnost« in »nedominantnost«. Podobno kot Slovaki so obdržali in na nacionalno raven povzdignili svoje splošno razširjeno ime, ki v zgodovini ni veskozi pripadalo samo njim in v politični zgodovini ni imelo prepoznavnega mesta.⁵¹ S slovenskim političnim imenom se namreč niso identificirali deželni knezi, vojske, plemstvo in drugi gradniki mistificirane politične zgodovine modernih narodov. »Narodni mit« bi bilo resda težko graditi na kranjstvu, še posebej ob odsotnosti »kranjske kron«, vendar ga ni bilo prav lahko vzpostaviti niti Hrvatom, ki so se nazadnje kot narod – nastal z etnično fuzijo – poistovetili z imenom enega od partikularnih delov svojega prostora. Iskanje dolgo zelo minorne prisotnosti hrvaškega etnonima in lingvonima v virih za prostor prvotne Slavonije (vzhodno od Sotle) s središčem v Zagrebu ali za današnji bosansko-hercegovski prostor je pogosto precej težje od iskanja oziroma najdevanja kranjskega etničnega in jezikovnega imena v slovenskem prostoru zunaj Kranjske.

Slovensko zgodovinopisje, publicistika, politika in širša javnost so svojo zgodovinsko državnost iskali v »izgubljenem Korotanu«, v Karantaniji, že od poznega srednjega veka za Slovence obrobni in večinoma ponemčeni pokrajini. Na drugi strani je nacionalna historiografija neizogibno zelo dolgo ostala v veliki meri kranjskocentrična, in če kje, se nekdanja dihotomija kranjsko – slovensko odraža prav na tem področju. Ugasnitev kranjskega imena in identitete pa je tudi posledica zavestnega odklanjanja kranjstva kot nečesa nepopolnega, preživelega in motečega za linearni razvoj Slovencev,⁵² kot nekaj podobno problematičnega kakor za Hrvate slovensko ime za znaten in pomemben del njihovega današnjega narodnega prostora, vključno s prestolnico.⁵³

FINANCIRANJE

Prispevek je nastal v okviru raziskovalnega programa »Temeljne raziskave slovenske kulturne preteklosti« P6-0052, ki ga financira Agencija za znanstvenoraziskovalno in inovacijsko dejavnost Republike Slovenije.

VIRI IN LITERATURA

ARHIVSKI VIR

SI AS – Arhiv Republike Slovenije, Ljubljana
AS 1073, Zbirka rokopisov, II/51r.

LITERATURA IN OBJAVLJENI VIRI

- Ahačič, Kozma: *Zgodovina misli o jeziku na Slovenskem: katoliška doba*. Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SA-ZU, 2012 (Linguistica et philologica 28).
- Albèri, Eugenio: *Relazioni degli ambasciatori veneti al senato. Serie I., Volume I*. Firenze: Tipografia all'insegna di Clio, 1839.
- Budak, Neven: *Hrvatska i Slavonija u ranome novom vijeku*. Zagreb: Barbat, Leykam international, 2007 (Hrvatska povijest u ranome novom vijeku. I. svezak).
- Črncić, Ivan: Prilozi k razpravi: Imena Slovincin i Ilir u našem gostinju u Rimu poslije 1453 godine. *Starine XVIII*, 1886, str. 1–164.
- Fuerst-Bjeliš, Borna: Territorialisation and de-territorialisation of the borderlands communities in the multicultural environment: Morlachia and Little Wallachia. *Acta geographica Bosniae et Herzegovinae* 12, 2014, št. I, str. 45–53.
- Golec, Boris: Karniolizacija – stranpot v slovenski etnogenezi? *Kolektivne identitete skozi prizmo zgodovine dolgega trajanja: slovenski pogledi* (ur. Vanja K-

⁴⁹ Prim. Raun, Nineteenth- and early twentieth-century.

⁵⁰ V ženski obliki, Slovenka, morda kot del lastnega imena, je etnična oznaka, izpričana že leta 1486 v pogodbi koprškega notarja, nanaša pa se na osebo iz Dekanov: *marina slouencha de villa canum* (Vilhar, O Marini Slovenki, str. 213–214).

⁵¹ Pri Slovencih je bila skromna politična enota z vsebovanim etničnim imenom le Slovenska marka, ki je v zgodnjem novem veku skoraj povsem poniknila v pozabo, četrudi se je do leta 1918 ohranjala kot relikv v imenu Marka, sestavnem delu vladarskega naslova.

⁵² Golec, Nastanek in razvoj, str. 335.

⁵³ Glede na to, da slovensko ime danes ekskluzivno pripada sosednjemu narodu, je pri Hrvatih njegova zgodovinska navzočnost v njihovem prostoru za receptorje lastne zgodovine še toliko manj zaželena.

- čevár). Ljubljana: Založba ZRC, 2022, str. 147–197. DOI: <https://doi.org/10.3986/9789610506423>
- Golec, Boris: Nastanek in razvoj slovenskih pokrajinskih imen z ozirom na identitete prebivalcev. *Vizija raziskav slovenske gospodarske in družbene zgodovine* (ur. Darja Mihelič). Ljubljana: Založba ZRC, 2014, str. 327–348.
- Golec, Boris: *Nedokončana kroatizacija delov vzhodne Slovenije med 16. in 19. stoletjem. Po sledih hrvaškega lingvonima in etnonima v Beli krajini, Kostelu, Prekmurju in Prlekiji*. Ljubljana: Zgodovinski inštitut Milka Kosa ZRC SAZU, 2012 (Thesaurus memoriae; Opuscula 3). DOI: <https://doi.org/10.3986/9789612543839>
- Hobsbawm, Eric J.: *Nations and nationalism since 1780: programme, myth, reality*. Cambridge, New York: Cambridge University Press, 2008.
- Höfler, Janez: Iz neke jezuitske anketne knjige. *Kronika* 21, 1973, št. 2, str. 105–109.
- Kalc, Aleksej: Prispevek za zgodovino slovenskega šolstva na Tržaškem: primer šole na Katinari od ustanovitve 1791 do prvih let 19. stoletja. *Acta Histriae* 12, 2004, št. 1, str. 73–106.
- Kaplanis, Tassos A.: *Antique Names and Self-Identification: Hellenes, Graikoi, and Romaioi from Late Byzantium to the Greek Nation-State. Re-imagining the Past: Antiquity and Modern Greek Culture* (ur. Dimitris Tziouas). Oxford: Oxford University Press, 2014, str. 81–97.
- Kočevar, Vanja: Ali je slovenska etnična identiteta obstajala v prednacionalni dobi? Kolektivne identitete in amplitude pomena etničnosti v zgodnjem novem veku (1. del). *Zgodovinski časopis* 73, 2019, št. 1–2, str. 88–116.
- [Kopitar, Jernej]: *Grammatik der Slavischen Sprache in Krain, Kaernten und Steyermark*. Laibach: Wilhelm Heinrich Korn, 1808 (splet: <https://www.fran.si/slovnice-in-pravopisi/10/1809-kopitar>).
- Kos, Milko: *Urbarji Slovenskega Primorja. 2. del*. Ljubljana: Slovenska akademija znanosti in umetnosti, 1954 (Srednjeveški urbarji za Slovenijo 3; Viri za zgodovino Slovencev 3).
- Kosi, Jernej: *Kako je nastal slovenski narod. Začetki slovenskega nacionalnega gibanja v prvi polovici 19. stoletja*. Ljubljana: Sophia, 2013.
- Kosi, Jernej in Stergar, Rok: Kdaj so nastali »lubi Slovenci«?: o identitetah v prednacionalni dobi in njihovi domnevni vlogi pri nastanku slovenskega naroda. *Zgodovinski časopis* 70, 2016, št. 3–4, str. 458–488.
- Linhart, Anton: *Versuch einer Geschichte von Krain und den übrigen Ländern der südlichen Slaven Oesterreichs*. Zweiter Band. Laibach: Wilhelm Heinrich Korn, 1791.
- Logar, Tine in Rigler, Jakob: *Karta slovenskih narečij*. Ljubljana: Univerzum, 1983.
- Müller, Jakob: Kranjstvo in slovenstvo Jurija Japlja. *Japljev zbornik* (ur. Marjeta Humar). Kamnik: Občina, 2011, str. 93–106.
- Müller, Jakob: Raba imena Slovenci v 16. stoletju. *Škrabčeva misel IV: zbornik s simpozija 2002. Države, pokrajine, narodi, ljudstva in njih kulture ter znanosti v Škrabčevih delih* (ur. Jože Toporišič). Nova Gorica: Franciškiški samostan Kostanjevica, 2003, str. 21–41.
- Nared, Andrej: *Dežela – knez – stanovi. Oblikovanje kranjskih deželnih stanov in zborov do leta 1518*. Ljubljana: Zgodovinski inštitut Milka Kosa ZRC SAZU; Arhiv republike Slovenije, 2009 (Thesaurus memoriae. Dissertationes 7). DOI: <https://doi.org/10.3986/9789612541309>
- Orel, Irena: Kranjski jezik v besedilih 16. in začetka 17. stoletja. *Reformacija na Slovenskem (ob 500-letnici Trubarjevega rojstva)* (ur. Aleksander Bjelčevič). Ljubljana: Znanstvena založba Filozofske fakultete, 2010, str. 401–415.
- Pavlin, Vojko: *Goriška – od zadnjih goriških grofov do habsburške dežele*. Nova Gorica: Pokrajinski arhiv, 2017.
- Pelusi, Simonetta: *Lingue, nazioni e popoli slavi del Sud nel paratesto del libro veneziano del Settecento. Custodi della tradizione e avanguardie del nuovo sulle sponde dell'Adriatico. Libri e biblioteche, collezionismo, scambi culturali e scientifici, scritture di viaggio fra Quattrocento e Novecento*, Atti del congresso internazionale (ur. Luisa Avellini in Nicola D'Antuono). Pescara: CLUEB, 2006, str. 173–187.
- Petrić, Hrvoje: O Kranjcima i »Slovincima« ili Slavoncima (Slovincima) u Križevačkoj županiji te Varaždinskom generalatu od kraja 16. do početka 18. stoljeća. *Cris*, XI, 2009, str. 30–47.
- Pohlin, Marko: Kraynska grammatika – faksimile. Pohlin, Marko: *Kraynska grammatika. Bibliotheca Carnioliae*. Znanstvenokritična izdaja (ur. Jože Stabej). Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU, 2003.
- Raun, Toivo U.: Nineteenth- and early twentieth-century Estonian nationalism revisited. *Nations and Nationalism* 9, 2003, št. 1, str. 129–147.
- Rotar, Janez: Toponimika in etnika v Trubarjevih predgovorih in posvetilih. *Zgodovinski časopis* 41, 1987, št. 3, str. 465–472.
- Rotar, Janez: Viri Trubarjevega poimenovanja dežel in ljudstev in njegova dediščina. *Zgodovinski časopis* 42, 1988, št. 3, str. 315–361.
- Simoniti, Vasko: *Vojaška organizacija na Slovenskem v 16. stoletju*. Ljubljana: Slovenska matica, 1991.
- Slovenski zgodovinski atlas* (ur. Drago Bajt in Marko Vidic). Ljubljana: Nova revija, 2011.
- Uličný, Ferdinand: Etnonymy Sklávoi, Sclavi, Slovieni, Slováci, Slovania. *Historický časopis* 60, 2012, št. 2, str. 301–330.

- Vilfan, Sergij: *Pravna zgodovina Slovencev. Od naselitve do zloma stare Jugoslavije*. Ljubljana: Slovenska matica, 1961.
- Vilhar, Srečko: O Marini Slovenki iz vasi Dekanov pri Kopru. *Jadranski koledar 1969*. Trst: Založništvo tržaškega tiska [1969], str. 213–214.
- Vrhovnik, J.[anez = Ivan]: Nekaj o slovenskih pridigah v Slovenjgradcu. *Časopis za zgodovino in narodopisje*, XVII, 1922, str. 33–35.
- Žontar, Jože: Notranjeavstrijska centralna oblastva in uprava notranjeavstrijskih dežel do srede 18. stoletja. *Priročniki in karte o organizacijski strukturi v deželah Koroški, Kranjski, Primorju in Štajerski do leta 1918. Zgodovinsko biografski vodnik. Handbücher und Karten etc., Manuali e carte etc.* (ur. Jože Žontar). Graz, Klagenfurt, Ljubljana, Gorizia, Trieste: Steiermärkisches Landesarchiv, Kärntner Landesarchiv, Zgodovinski arhiv Ljubljana, Arhiv SR Slovenije, Archivio di Stato di Gorizia, Archivio di Stato di Trieste, 1988, str. 64–75.

SUMMARY

A Temporary Process of Carniolization

In the decades from the end of the eighteenth century onwards, as Europe witnessed the waking of collective national consciousness, the early awakeners in the territory of modern Slovenia addressed the issue of uniform designation of the people and its language as one of the most pressing questions. The dichotomy of the widely used ethnonyms *Slovenci* and *Kranjci* ('Slovenes' and 'Carniolans') and linguonyms *slovenski* and *kranjski* ('Slovene' and 'Carniolan') posed an obstacle to the development of a modern nation—a problem that indeed was not unique to the Slovenes.

Until recently, the relationship between the terms 'Carniolan' and 'Slovene' was of greater interest to experts in Slovene studies than Slovene historians, who, for the most part, merely mentioned in passing that the terms 'Carniola' and 'Carniolan' also appeared beyond the borders of the central Slovene province of Carniola (Germ. *Krain*), without critically analysing the observations. Little consideration was given to the question concerning the genesis, prevalence, and content of the linguonym and ethnonym 'Carniolan' in the centuries before the first systematic efforts were made to establish a uniform name for the language and people.

The occurrence or, rather, process, which I have named *karniolizacija* ('Carniolanization'), can be and must be studied at different levels—that is, from the designations of the literary language in printed works, through the classification of languages and peoples by contemporary authors (linguists, topographers, historians, and local historians), to the (self)identifications of individuals, as well as the des-

ignations of inhabitants and individual vernaculars under different circumstances in the so-called neutral sources.

The term 'Carniolan' rested heavily on the fact that the Duchy of Carniola was the only historical province with an almost exclusively Slovene ethnolinguistic composition. Once the ethnonym and linguonym developed from the name of the province, the designation 'Carniolan' no longer served merely as a geographical or political indication, and the process of Carniolization also reached other territories. Nonetheless, its spread to the neighbouring provinces was not a result of systematic efforts, but a relatively spontaneous process. The shift from using the term 'Slovene' to 'Carniolan' must have occurred at the turn of the Early Modern Period. Nonetheless, the widespread use of the term 'Carniolan' in reference to the Slovene language, as may be observed especially in Carniola in the second half of the eighteenth century and the first half of the nineteenth century, and the related geographically determined dichotomy between the linguonyms 'Carniolan' and 'Slovene' and the ethnonyms 'Carniolan' and 'Slovene' were not constant throughout the Early Modern Period. Quite to the contrary, they consolidated considerably between the sixteenth and the eighteenth century.

As "neutral"—non-linguistic and non-literary—sources reveal, in the eighteenth century the linguonym and ethnonym 'Carniolan' distinctly prevailed in Carniola, where the designation 'Slovene' all but disappeared from such sources. Outside the province of Carniola, they were documented especially in the western part of Slovene territory—the County of Gorizia and the territory of Trieste, and they sporadically appeared in the south and west of ethnically Slovene part of Styria, the ethnonym always first, followed by the linguonym.

The term 'Carniolan' may have completely replaced the designation 'Slovene' for its clearly discerning nature, associated exclusively with the territory of modern Slovenia (thus excluding the Croatian Kajkavian area and its former use to designate the wider Slav, particularly Southern Slavic area). In this case, the Slovene terms *slovenski* and *Slovenec* may have assumed the content function of the adopted, originally Czech signifiers, the linguonym *slovan-ski* ('Slavic') and the ethnonym *Slovan* ('Slav'), which became established in the first half of the nineteenth century.

However, unlike its Croatian counterpart, the designation 'Carniolan' was politically not cohesive enough to finally become universally adopted as an ethnic or national designation. Carniola was perhaps politically too weak as well as lacking in historical arguments and mechanisms to bring the "Austrian Slovenes" together around a single provincial core and to assume a name affiliated to a single province as their ethnonym and universally accepted linguonym. Moreover, in the first half of the nineteenth century, the Carniolans must have taken a step or two back and returned to the ethnonym and linguonym 'Slovene' as the only widespread and recognizable designation across the entire Slovene territory, and thus also the only

acceptable name for the modern nation. In the nineteenth century, the term 'Carniolan' had to give way to the designation 'Slovene', under which the first Slovene national programme was presented in 1848, and the following year the language, named Slovene, became a constitutional category in the Austrian Empire.

The disappearance of the ethnonym and linguonym 'Carniolan' as the national designation led to the generally accepted notion that the ethnonym and linguonym 'Slovene' have throughout history continuously held ab-

solute primacy. On the other hand, the disappearance of (political) Carniolanness—understood not as an ethnic or national concept but merely as provincial, partial, and even an inconvenient feature—pushed the Slovenes even deeper into "historical anonymity". Like the Slovaks, they retained and raised to the national level their widespread name, which, over centuries, did not belong only to them and which, unlike the designation 'Carniolan', did not have a distinct place in political history.